

Тема лекційного заняття:

«Основи соціально-психологічних експериментів у соціальній роботі»

План

1. Принципи та етапи психологічного дослідження
2. Методи психологічного дослідження
3. Загальна схема науково-психологічного дослідження
4. Особливості експериментального дослідження в соціальній роботі

1. Якість отриманої дослідницької інформації про складну соціальну проблему залежить від підходу дослідника до об'єкта пізнання. Цей підхід визначається системою методологічних засад або принципів.

Поняття «Принцип» має два значення: 1) першооснова, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій, науки. 2) внутрішні переконання людини. Обидва знання важливі для організації як практичної, так і теоретичної роботи в сфері дослідження соціальних процесів.

Основні принципи соціально-психологічних досліджень:

1. **Детермінізм** – наявність причинно-наслідкових зв'язків у розвитку наявних соціальних процесів та аналізу соціальних проблем.
2. **Розвиток** – всі соціальні явища мають розглядатись у динаміці для того, щоб аналіз дослідники могли мати більш повну картину їх існування та протікання.
3. **Системність** – жодне з соціальних явищ не може бути відірваним від загального контексту життєдіяльності або цілісної організації внутрішнього світу людини.
4. **Об'єктивність** – знання, яке отримується в дослідженні, має бути достовірним, науковим.

Людмила Мікешина як один з найбільш цікавих дослідників гносеології виділяла наступні складові процесу дослідження: репрезентація, інтерпретація, конвенція. Вони складають основу практики впровадження

дослідницької роботи у науковий і соціальний простір. Разом з цим, існують і етапи самого дослідження.

Підготовчий етап

Вивчення стану проблеми, мети, задач і робочої гіпотези, розробка методики дослідження.

Власне дослідницький етап

Збирання фактичних даних за допомогою різних методів, що забезпечують достовірність висновків.

Інтерпретаційний етап

Кількісна обробка даних дослідження. Інтерпретація даних і формулювання висновків.

Рис. 2.1. Основні етапи соціально-психологічного дослідження в соціальній роботі.

Відповідно, будь-яке наукове дослідження повинно мати цілісну структуру, яка допомагає досліднику розкрити сутність та зміст предмету, який він аналізує та встановити варіант його зміни за потреби.

2. Методи соціальних досліджень – це сукупність засобів і прийомів вивчення фактів соціальних явищ та проявів соціальної активності, а також їх відхилень від норми.

Соціально-психологічні дослідження передбачає використання сукупності методів, які допомагають встановити цілісну картину подій, що відбуваються:

1. Організаційні методи використовуються протягом всього дослідження та забезпечують досягнення кінцевого результату:
 - а. **Порівняльний метод** полягає у зіставленні різних груп людей за віком, освітою, діяльністю і спілкуванням.

б. **Лонгітюдний метод** полягає у багаторазових обстеженнях одних і тих же осіб протягом тривалого часу.

в. **Комплексний метод** в дослідженні приймають участь представники різних наук, що дозволяє встановити зв'язки і залежність між явищами різного роду.

До другої групи входять емпіричні *методи добування наукових даних*: спостережіння і самоспостереження), експериментальні (лабораторні, польові, психолого-педагогічні), психодіагностичні (тести, анкети, опитувальники, інтерв'ю, бесіди), праксиметричні (прийоми аналізу процесів і продуктів діяльності: хронометрія, професіографія, оцінка виконаних робіт), моделювання (математичне), біографічні методи (прийоми дослідження життєвого шляху, вивчення документації).

Третю групу становлять *методи обробки результатів експерименту і спостережень*. Сюди відносяться як стандартні прийоми статистичної обробки даних (кількісна обробка), так і прийоми якісного аналізу, включаючи диференціацію матеріалу по класах, розробку типології, складання психологічної казуїстики (опис випадків).

Четверта група, до якої входять *інтерпретаційні методи*, представлена варіантами генетичного і структурного методів. Генетичний метод інтерпретує весь оброблений матеріал дослідження в характеристиках розвитку, а структурний метод – у характеристиках типів зв'язків між окремими компонентами структури обстежуваної особистості або структури соціальної групи.

Кожен науковий метод має відповідати таким *критеріям*:

- *ясність* – загальнозрозумілість методу;
- *детермінованість* – суворая послідовність використання методу;
- *націленість* – підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв'язанню певних конкретних завдань;
- *результативність* – здатність методу забезпечувати досягнення певної мети;

– *надійність* – здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату;

– *економічність* – здатність методу добиватися певних результатів із найменшими витратами засобів і часу.

Всі ці критерії підпорядковані соціально-економічній доцільності дослідницької роботи, яка є надзвичайно важливою в умовах ринку та переосмислення важливості наукової діяльності в соціальній сфері.

3. Науково-психологічне дослідження в соціальній роботі потребує належної систематизації, які можна відобразити у наступній схемі:

Задля соціально-психологічного дослідження надзвичайно важливим є практична цінність його проведення, яка відображається у цінності отриманих результатів для замовника задля вирішення нагальних соціальних проблем та отримання соціального профіциту. Так, відомий тюремний експеримент Ф. Зімбарто замовляло міністерство юстиції задля аналізу причин бунтів у тюрмах.

4. У практиці вікової психології та педагогіки актуальним є використання так званого психолого-педагогічного експерименту. Цей метод забезпечує простежування змін психологічних характеристик дитини в процесі активного впливу дослідника на особистість. Метод дає змогу не обмежуватися реєстрацією фактів, що виявляються, а через створення спеціальних ситуацій розкривати закономірності, механізми, динаміку, тенденції психічного розвитку, становлення особистості, виявляючи можливості оптимізації даного процесу. Саме тому метод широко застосовується при вивченні умов, принципів, шляхів формування особистості.

Методика реалізації психолого-педагогічного експерименту складається з трьох етапів.

Перший етап – констатувальний експеримент першого порядку, спрямований на встановлення існуючих на момент експерименту характеристик та властивостей досліджуваного явища.

Другий етап – власне формувальний експеримент. Він реалізується за допомогою спеціально побудованої дослідником експериментальної моделі розвивальних та формувальних впливів на предмет дослідження. Експеримент може поєднувати в собі процедури різного характеру: навчальні, ігрові, практичні тощо.

Третій етап – констатувальний експеримент другого порядку. На даному етапі організується «контрольне» дослідження, в якому беруть участь основна та контрольна групи; метою дослідження є зріз емпіричних показників предмета дослідження після проведеної процедури формувальних впливів.

Показники контрольної вибірки виступають еталоном порівняння для встановлення формульованого ефекту, досягнутого в роботі з основою групою. Надалі результати дослідження піддаються відповідальному аналізу та використовуються для встановлення або обґрунтування певних закономірностей розвитку психологічних властивостей особистості.

Існують декілька мотивацій для участі у соціально-психологічних дослідженнях:

1. Встановлення власного стану справ та функціонування психіки,
2. Мотив самопрезентації через активну участь у науковому житті країни,
3. Мотив соціального схвалення. Часто використовували для проведення безкоштовних наукових експериментів в СРСР (експерименти лікаря Іванова в Сухумі).
4. Задоволення матеріальних потреб (фінансова компенсація). Наука має бути витратною для держави і це норма, так як унікальна участь людини в наукових дослідженнях повинна мати компенсацію.

До соціально-психологічних особливостей спільної діяльності та спілкування в експерименті належать:

Ефект Плацебо (лат. placebo — я сподобаюся) — індіферентні речовини, що застосовуються при клінічному випробуванні ліків для виключення психотерапевтичного ефекту. Ефект почав свій активний шлях у маси після роботи хіропрактика Джо Диспенза і до сьогодні не отримав однозначної реакції. Рух розрісся навіть до плацебо-терапії, але краще не використовувати його ніде, окрім експериментів.

Хоторинський ефект (англ. Hawthorne effect) - це умови, в яких новизна, інтерес до експерименту або підвищена увага до даного питання призводять до спотвореного, часто дуже сприятливого результату. Учасники експерименту діють інакше, більш ретельно, ніж зазвичай, тільки завдяки усвідомленню того, що вони причетні до експерименту. Цікаво, що

дослідження в Хотторні могли спотворити ставлення керівництва до умов праці, так як їх поліпшення мало тимчасовий ефект.

Ефект соціальної фасилітації (інгібіції) (англ. social facilitation) — груповий ефект, що проявляється у підвищенні активності індивіда в умовах здійснення діяльності в групі у порівнянні зі звичним рівнем виконання тієї ж діяльності індивідуально, а також у посиленні домінантних реакцій у присутності інших (всі пішли і я пішов).

Ефект фасаду - тенденція поводитися як емоційно стабільна людина, яка не піддається експериментальній ситуації та тиску експериментальних умов. Ефект фасаду може проявлятися навіть через багато років, що сталось з учасниками тюремного експерименту Зімбарто.

Ефект Фокса. Він пояснює ще одну причину можливих похибок: якщо дослідник справляє дуже позитивні враження на учасників дослідження, це може викликати надто великий ентузіазм, довіру, некритичність. Талант лектора може маскувати низьку якість, надуманість та беззмістовність його лекції, а студенти будуть переконані, що вони дійсно чомусь навчились. Ефект отримав назву в 1970 р., коли в Каліфорнійському університеті було проведено експеримент, в якому актор виступив під ім'ям доктора Майрона Фокса і прочитав лекцію студентам. Зміст доповіді був витриманий у науковому стилі, однак не відповідав темі, був незавершеним, суперечливим, наповнений неологізмами. Актор, який нічого не розумів у темі, читав доповідь дуже експресивно, яскраво, викликав велику симпатію аудиторії.

Ефект першого враження - проявляється таким чином, що найбільший вплив на оцінку рис особистості має та інформація, яку ми отримуємо на самому початку. Якщо згодом отримана інформація суперечить уже сформованому враженню, то вона відкидається як несуттєва, випадкова, яку не варто враховувати.

Ефект Р. Розенталя. Експериментатор, який твердо вірить у гіпотезу або у надійність інформації, неусвідомлено діє таким чином, щоб отримати відповідні результати, які підтверджують гіпотезу. Під час експерименту Р.

Розенталя учасникам доручали провести певну роботу (експеримент) із популяцією пацюків, а саме слідкувати за їхньою поведінкою в лабіринті. В одному випадку учасникові говорили, що пацюк «розумний», а в іншому – що «дурненький». В результаті були отримані дані, які це підтвердили. Виявилось, що коли учасник працював із «розумним» пацюком, він був із ним більш лагідним, погладжував його, тож створював додаткові позитивні підкріплення для виконання завдання. Згодом Р. Розенталь повторив своє дослідження в школі, де в ролі експериментатора виступили вчителі. Виявилось, що «здібні» (тією ж мірою, що і пацюки) учні досягли більш значних успіхів.

Особистість дослідника має дуже велике значення, що стало основою для трагедії доктора Пі в Україні. Тому, на сьогодні, розроблені суворі протоколи дослідження та етика наукового експерименту, що дозволяє уникнути викладених вище помилок.

Література:

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб./ С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 260 с.